

TEORIA ADECVATĂ A LEGĂTURII CAUZALE ÎN DREPTUL PENAL

THE APPROPRIATE THEORY OF CAUSATION IN CRIMINAL LAW”

Igor CIOBANU, ORCID: 0000-0002-2569-5991

Departamentul Drept penal, Universitatea de Stat din Moldova

Artur COTRUȚĂ, ORCID: 0000-0003-4082-0356

UA

CZU: 343.21/.23:343(478)(094.5)

e-mail: bpap.iciobanu@gmail.com

e-mail: arturcotruta@yahoo.com

In the science of criminal law, multiple opinions are found with reference to the essence of the causal link and its role in criminal law. These views, laid out logically and conceptually, constitute the criminal law theories of causation. It is not necessary to dwell here on the essence of these theories in part, because a wide spectrum of works in the targeted field is devoted to them.

Keywords: causal connection; criminal law; objective theory; penal law; subjective theory.

În știința dreptului penal sunt întâlnite multiple opinii cu referire la esența legăturii cauzale și rolul acesteia în dreptul penal. Aceste opinii, expuse logic și conceptual, constituie teoriile de drept penal ale legăturii cauzale. Nu este necesar să ne oprim aici asupra esenței acestor teorii în parte, deoarece lor le sunt consacrate un spectru larg de lucrări în domeniul vizat.

Una din clasificările teoriilor legăturii cauzale în dreptul penal, aparține savantului В.Б. Малинин. În articolul de față nu este susținută sau argumentată o careva anumită teorie din cadrul celor cu referire la legătura cauzală, deoarece, în primul rând, în cea mai mare parte aceste teorii tratează aproape similar noțiunea de legătură cauzală; în al doilea rând, se pare a fi corect ca oricare cercetare să fie fundamentată pe ideea relativismului metodologic, elaborată și dezvoltată de către П.Фейерабэнд [7, p. 105]. Mai mult ca atât, în studiile juridice metodologice din trecut de asemenea se observă o trecere a științei juridice de pe pozițiile metodologiei monice pe pozițiile pluralismului metodologic [6, p. 259]. Acest postulat pare a fi corect atât pentru investigațiile generale, cât și pentru cele de specialitate. În ce privește cercetările realizate în acest domeniu, ele sunt chemate să explice esența noțiunilor consolidate de drept penal prin prisma determinismului cauzal, iar rezultatele atinse pot fi aplicate cu referire la oricare din teoriile existente ale legăturii cauzale în dreptul penal.

Însă, cu referire la teoria legăturii cauzale adecvate în dreptul penal am dori să expunem anumite opinii și să formulăm unele concluzii, deoarece, în pofida dominației

teoriei *conditio sine qua non*, în anumite situații *de facto* se aplică în mod echivoc anumite teorii cauzalității adecvate.

Teoria cauzalității adecvate (teoria legăturii cauzale adecvate) a apărut la sfârșitul secolului XIX, fiind elaborată de germanul J.Kries, care scria: „Fiecare fapt, eveniment, care survine *de facto*, este un rezultat obligatoriu al condițiilor care i-au premers” [4, p.53].

Probabilitatea, după J.Kries, are un caracter exclusiv subiectiv și presupune că unui oarecare subiect nu-i sunt cunoscute toate, fără excepție, circumstanțele, fiindcă dacă sunt cunoscute toate circumstanțele premergătoare (care constituie cauza), atunci putem vorbi nu despre probabilitate, dar despre inevitabilitatea survenirii unei anumite consecințe (rezultat). În studiul său J.Kries a divizat noțiunea de probabilitate și noțiunea de posibilitate, reducând probabilitatea la o cunoaștere cauzală subiectivă, iar posibilitatea – la opiniile obiective cu privire la survenirea rezultatului. Probabilitatea unanim recunoscută, sau posibilitatea obiectivă a apariției faptei reflectă răspândirea cunoștințelor cu referire la condițiile generale ale survenirii acesteia. Comentând opiniile lui J.Kries, В.Б. Малинин menționează: „Posibilitatea obiectivă are în calitate de premisă volumul de cunoștințe cu privire la legăturile tipice dintre fapte și fenomene. De aceea, în fiecare situație concretă de examinare a prezenței legăturii cauzale... este necesar a clarifica dacă condiția dată poate să contribuie, la general, la survenirea unui anumit fapt, fenomen... Acolo unde nu există această legătură tipică între condiție și rezultatul survenit, unde condiția doar datorită particularităților individuale ale acestui caz concret a dus la survenirea rezultatului examinat, acolo lipsește legătura cauzală adecvată dintre ele” [4, p.54]. J.Kries presupunea că subiectul nu poate fi responsabil pentru consecințele neadecvate (întâmplătoare) ale comportamentului său: el a contrapus rezultatul adecvat „cauzării întâmplătoare, neadecvate și efectului întâmplător” [4, p.97].

Teoria legăturii cauzale adecvate include:

- 1) teoria subiectivă a cauzalității adecvate (J.Kries);
- 2) teoria obiectivă a cauzalității adecvate (unul din reprezentanții acestei teorii fiind savantul Riumelin).

Teoriile adecvate ale cauzării, atât cea subiectivă, cât și cea obiectivă, au fost supuse unei critici vehemente în literatura de specialitate din domeniul dreptului penal. Așa, de exemplu, savantul Т.В. Церетели menționează că teoria cauzalității adecvate, oferind formule elastice, pe de o parte, fundamentează limitarea răspunderii penale, iar, pe de altă parte, permite a extinde nejustificat limitele răspunderii penale [8, p.97]; mai mult decât atât, „nu dispunem de criterii științifice verificate în vederea aplicării acestei teorii în practică” [ibidem].

Teoria subiectivă a cauzalității adecvate, adusă până la o finalitate logică, presupune tragerea subiectului la răspundere penală, în exclusivitate, pentru infracțiuni intenționate (deoarece este necesară perceperea adecvată de către subiect a rezultatului survenit; la rândul său, perceperea adecvată constituie o posibilitate obiectivă a survenirii rezultatului) și ignoră, în sensul răspunderii penale, cazurile utilizării de către subiect a

cărorva anumite calități atipice ale obiectului atentatului (ale entității materiale, ale părții vătămate).

În ce privește teoria obiectivă a cauzalității adecvate, acesteia îi este specific că soluționarea problemei cu referire la existența legăturii cauzale (adecvate sau neadecvate; cu alte cuvinte, referitor la acuzare sau la imposibilitatea de a învinui) este lăsată la latitudinea instanței de judecată.

Oricum, fiind supusă criticilor vehemente și recunoscută nu pe deplin întemeiată, teoria legăturii cauzale adecvate este aplicată în anumite situații. Aceste situații sunt relate în dispoziția articolului legii penale, când la descrierea laturii obiective (și anume – a consecințelor infracțiunii) se menționează următoarele: „dacă această faptă... ar fi putut duce la cauzarea daunei”.

În procesul examinării unor așa categorii de dosare instanțele de judecată urmează să stabilească dacă putea fapta respectivă să genereze cauzarea daunei, fundamentându-și concluziile anume pe reprezentările cu privire la rezultatele tipice ale unor asemenea fapte, adică – pe prevederile teoriei cauzalității adecvate (teoria obiectivă a cauzării adecvate). Rezolvarea problemei cu referire la un așa gen de legătură cauzală, cu luarea în considerare a legității și relativității legăturii cauzale, prin alte metode și varietăți este imposibilă. De aceea, concluzia că această faptă ar fi putut cauza dauna este fundamentată anume pe cunoștințe adecvate, tipice și unanim recunoscute cu privire la evoluția legăturii cauzale și survenirea rezultatului. Respectiv, concluzia nu trebuie să ia forma unei opinii subiective referitoare la probabilitate, ceea ce J.Kries denumea ca fiind „cauzare întâmplătoare” și „efect întâmplător”.

Nu putem vorbi că diferitele teorii ale legăturii cauzale în dreptul penal presupun perceperea și tratarea diferită a categoriei cauzalității, cu toate că există un spectru variat de deosebiri între aceste teorii și interpretări. Esența cauzalității, în calitatea sa de categorie generală și fundamentală, rezidă în aceea că nu există fapte, fenomene fără cauză și fără consecințe (efecte). În același timp, reieșind din sensul unic al perceperei cauzalității, teoriile legăturii cauzale în dreptul penal diferă într-o anumită măsură după conținut. Aceasta se explică, exclusiv, prin faptul că toate aceste teorii tind spre cristalizarea unei construcții a legăturii cauzale la maximum acceptabilă pentru întregul drept penal.

Trebuie să atragem atenția și asupra faptului că legătura cauzală în cazul cercetării și examinării în judecată a infracțiunilor cu o componentă materială, sancționate de legea penală prin indicarea în dispoziție a consecințelor ce pot surveni, infracțiuni care nu au o latură obiectivă complexă, prin indicarea circumstanțelor suplimentare, se stabilește, cu preponderență, în baza datelor obținute prin intermediul expertizei judiciare cu trimitere la științele naturii.

Astfel, să luăm, de exemplu, dispoziția de la art.145 alin.(1) din C. pen. RM – omorul unei persoane. Potrivit regulilor logicii normative, interdicția este instituită asupra săvârșirii oricărei acțiuni (inacțiuni) care ar duce la survenirea consecinței interzise. Se pare că, în situația determinării construcției teoretice a legăturii cauzale ca semn al laturii obiective, chestiunea de bază ține de determinarea momentului referitor la mecanismul

cauzării empirice, după care, prin intermediul stabilirii faptei ca element al complexului cauzal, este restabilită întreaga latură obiectivă a componenței de infracțiune.

Un anumit grad de complexitate prezintă problema referitoare la construcția teoretică a legăturii cauzale în dispozițiile legii penale a Republicii Moldova ce vizează infracțiuni cu o latură obiectivă complexă în prezența semnelor suplimentare. Așa, de exemplu, cum urmează a fi soluționată întrebarea cu privire la legătura cauzală în dispoziția de la lit.m) alin.(2) art.145 din C. pen. RM (omorul intenționat, săvârșit prin mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane) sau, altfel spus: de pe ce poziții este apreciată modalitatea „prin mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane”? În literatura de specialitate întâlnim două varietăți ale modalității de determinare a „mijloacelor periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane”. Prima – prin „armele și mijloacele cu ajutorul cărora a fost comisă crima de omor” [3, p.121-122]. Această modalitate, varietate de determinare a criteriului vizat, se prezintă a fi incompletă, nefundamentată: explicația este că indicarea la mijloacele și armele de comitere a infracțiunii nu reflectă de la sine legătura dintre recunoașterea modului de comitere a omorului ca fiind periculos pentru viața sau sănătatea mai multor persoane și reala pericolozitate socială a faptei comise. Utilizarea armelor și mijloacelor ce prezintă pericol pentru viața sau sănătatea mai multor persoane și pericolozitatea socială a faptei se află în dependență funcțională reciprocă, adică au un anumit determinativ comun, însă, de sine stătător, cu necesitate nu determină cauzalitatea și pericolozitatea. Mai mult ca atât, utilizarea anumitor arme sau mijloace nu vorbește nemijlocit despre faptul că a persistat pericolul iminent pentru viața sau sănătatea mai multor persoane.

Din acest considerent, este mult mai utilă utilizarea altui concept: mijloacele periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane constituie „o modalitate de cauzare a morții, care, pe lângă victima determinată, prezintă un pericol real și pentru viața altor persoane” [3, p.57]; altfel spus, determinăm modalitatea prin a expune posibilitatea cauzării prejudiciului caracteristic legăturii cauzale. Un atare procedeu de determinare vizează nemijlocit esența pericolului social al modalității de realizare a actului de omor.

Printr-o atare formulare a dispoziției legii penale, complicată și completată prin semne suplimentare, chestiunea cu privire la legătura cauzală nu mai poate fi cercetată cu utilizarea datelor altor științe, care nu au un caracter juridico-penal. În situația dată, este pe deplin posibil a se vorbi despre construcția teoretică normativă specială a legăturii cauzale în dreptul penal, adică despre o construcție specială utilă pentru soluționarea chestiunilor științifico-practice din domeniul dreptului penal. Într-adevăr, chestiunea referitoare la pericolozitatea socială a modalității omorului se soluționează pornind de la faptul dacă a persistat un pericol real pentru viața altor persoane, în afara victimei, persoană strict determinată. Aici este examinat mecanismul cauzării empirice, care a fost declanșat de către infractor; mai apoi, prin intermediul operațiunilor logice, este soluționată întrebarea juridică: a prezentat oare acest mecanism al cauzării empirice un pericol real pentru viața altor persoane, în afară de victima determinată, selectată? Dacă răspunsul este pozitiv, atunci răspunderea penală urmează să survină în baza normei respective

a legii penale. Modalitățile stabilirii legăturii cauzale, după cum s-a menționat anterior, sunt furnizate dreptului penal de către regulile logice ale inducției, însă acestea nu țin de o anumită știință, diferită de cele juridice, ci sunt doar o modalitate de a gândi, a cugeta. În același timp, nu poate fi negat nici faptul că modalitatea de gândire, cugetare poate figura și în calitate de știință de sine stătătoare. Anume în baza criteriilor juridice, adică în baza cercetării construcției juridico-penale a legăturii cauzale în procesul de cercetare și examinare în judecată a cauzelor penale prevăzute de art.145 alin.(2) lit.m) din C. pen. RM se stabilește „periculozitatea pentru viața sau sănătatea mai multor persoane”. De asemenea, la soluționarea acestei întrebări pot fi utilizate și criteriile teoriei obiective a cauzării adecvate.

În așa fel, în știința dreptului penal și în activitatea practică a organelor de drept există destul loc și pentru teoria legăturii cauzale adecvate. Regulile metodice prevăzute de alte teorii ale legăturii cauzale, care sunt respinse și recunoscute ca incorecte în cazul studierii legăturii cauzale în dreptul penal, ca argument fiind adusă *conditio sine qua non*, își găsesc reflectare în anumite dispoziții ale normelor legii penale și în practica aplicării acestora. Sub rezerva luării în considerare a exemplelor expuse, este necesar a recomanda studierea construcției legăturii cauzale și a posibilelor mecanisme ale cauzării empirice cu referire la fiecare articol din Partea Specială a Codului penal.

În ce ne privește, considerăm că pentru determinarea fenomenului sau fenomenelor-cauză ar fi mai exactă și mai utilă (deși nu perfectă) așa-numita teorie a condiției – *sine qua non*.

Potrivit acestei teorii, orice condiție, care nu poate fi legată de rezultatul produs, trebuie considerată ca fiind o cauză a acestuia, dacă a contribuit – indiferent în ce măsură – la producerea lui.

În alți termeni, toate condițiile care au o oarecare legătură cu rezultatul survenit sunt considerate cauze ale acestui rezultat – sunt echivalente cu cauzele – dacă au avut o contribuție, oricât de modestă, la producerea lui. Singura cerință impusă în acest sens fiecăreia în parte – pentru a i se recunoaște valoarea cauzală – este că fără ea rezultatul respectiv să nu se fi produs.

Pentru a se stabili care condiții – din ansamblul celor avute în vedere – au fost *sine qua non*, se folosește, practic, procedeul eliminării, ipotetice și succesive, a fiecărei condiții, spre a se verifica, în legătură cu fiecare în parte, dacă în lipsa ei rezultatul s-ar fi produs sau nu.

În cazul în care se va constata că, fără acea condiție, rezultatul n-ar fi survenit, atunci aceasta va fi socotită cauză a acelui rezultat.

În situația în care, dimpotrivă, se va ajunge la concluzia că rezultatul s-ar fi produs chiar și fără condiția luată în considerare, atunci acea condiție nu poate fi echivalentă unei cauze și trebuie exclusă din antecedenta cauzală.

În contextul expunerii teoriei legăturii cauzale adecvate în dreptul penal, ținem să evidențiem și momentul că raportul de cauzalitate se întrerupe atunci când, pe parcursul desfășurării procesului cauzal, intervine o energie independentă care produce ea însăși

rezultatul. O acțiune sau inacțiune poate fi considerată una dintre condițiile rezultatului survenit doar în măsura în care a contribuit la producerea acelui rezultat, chiar dacă între ea și urmarea produsă există o cât de mică legătură.

Această legătură necesară este însă frântă atunci când între acea acțiune sau inacțiune și rezultatul considerat s-a interpus o energie independentă care, prin intervenția sa, a generat ea însăși, singură și împreună cu altele ce i-au succedat, acel rezultat [7, p.167].

Edificator în acest sens este exemplul prezentat de savantul român V.Dongoroz, în care o persoană, fiind lovită de alta, fuge și, în timp ce traversa regulamentar strada, este accidentată și lovită de un autovehicul, prin nerespectarea regulilor de circulație. Fiind consultată de un medic, acesta stabilește că victimei, deși grav rănită, nu îi este pusă în pericol viața și îi permite să se întoarcă acasă, putând să consume orice aliment; ea însă consumă un aliment alterat, se intoxică în mod grav și încetează din viață după câteva ore [6, p.229].

În această succesiune de condiții care preced rezultatul letal, legătura cu aceasta din urmă s-a rupt din momentul în care victima a consumat alimentul alterat, așa încât în sarcina celui care a aplicat lovituri și a conducătorului auto imprudent se vor putea reține numai infracțiunile de lovire și, respectiv, de vătămare corporală din culpă.

Bibliografie:

1. Dobrinoiu V., Pascu I., Molnar I. și al. *Drept penal. Partea Generală*. București: Europa Nova, 1999. 576 p.
2. Dongoroz V. *Drept penal*. Reeditarea ediției din 1939. București: Asociația Română de Științe Penale, 2000, p.221-222.
3. *Большой юридический словарь* / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Москва: ИНФРА-М, 2000. 244 p.
4. Ляпунов Ю.И. *Общественная опасность деяния как универсальная категория уголовного права*. Москва: Юридическая Литература, 1990. 173 p.
5. Светлов В.А. *Практическая логика: Учебное пособие* / Изд. 3-е. СПб.: ООО Росток, 2003, p.322-333.
6. Таганцев Н. С. *Русское уголовное право. Часть Общая: Лекции*. Москва, 1994. 380 p.
7. Трайнин А.Н. *Общее учение о составе преступления*. Москва: Госюриздат, 1957. 364 p.
8. Фейерабенд П. *Избранные труды по методологии науки* / Перевод с английского и немецкого А.Л. Никифорова. Общ. ред. И.С. Нарский. Москва: Прогресс, 1986. 542 p.